

TORSTEN PETTERSSON, SKANS KERSTI
NILSSON, MARIA WENNERSTRÖM WOHRNE
OCH OLLE NORDBERG

LITTERATUREN PÅ UNDANTAG?

Unga vuxnas fiktionsläsning i dagens

Sverige

Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2015 (288 s.)

Att unga människors försämrade läsförmåga är en av de stora utbildnings- och samhällspolitiska utmaningarna i vår tid är nog de flesta överens om. Det saknas varken idéer om förklaringar till problemet eller förslag på lösningar på det. I den allmänna debatten tenderar emellertid både diagnoserna och recepten att vara svepande och ytliga. Inte sällan ses till exempel digitaliseringen och den nya skärmkulturen som den självklara boven i dramat. Att hänge sig åt nätet och sociala medier timme ut och timme in ses som en direkt orsak till den avtagande förmågan till djup, koncentrerad läsning av en komplicerad längre tryckt text. Sådana farhågor kan och ska naturligtvis inte avfärdas, men de behöver backas upp av forskning. Och det skadar kanske inte heller att ha i åtanke att boken och läsningen har ansetts hotad av i princip varje nytt medium de senaste hundra åren, från filmen och radion och framåt. Moraliska paniker och lässpaniker har regelbundet gått hand i hand i mötet med nya teknologier för förmedling av information och fiktion.

En annan problematik som sällan berörs i debatten är vad det egentligen innebär att läsa. Handlar det bara om avkodning och korrekt förståelse eller om någonting annat och mer? Måste läsning innebära läsning av tryckt text? Är läsningen i första hand en individuell eller en social affär, eller både och? De så inflytelserika PISA-testerna ger tyvärr ingen större vägledning i sådana frågor. Här handlar det ofta om att kryssa i rätt svar på frågor om en kortare text. Utrymmet för personliga reflektioner och djupare syftande tolkningar är obefintligt. Allt detta har den rika läs- och litteraturdidaktiska forskningen vetat länge. Att den fått så litet genomslag i den utbildningspolitiska debatten är sorgligt.

Ett färskt exempel på denna forsknings stora relevans är antologin *Litteraturen på undantag? Unga vuxnas fiktionsläsning i dagens Sverige*. Boken är resultatet av ett forskningsprojekt finansierat av Vetenskapsrådet, och de medverkande är Torsten Pettersson (projektledare), Skans Kersti Nilsson, Maria Wennerström Wohnrö och Olle Nordberg. Forskarna tar sig an flera brännande frågor om unga läsa- res förhållningssätt till skönlitteratur. Stämmer den negativa bilden att de unga helt enkelt håller på att överge litteraturen för (enklare) digitala nöjen? Hur ser egentligen deras förmåga att läsa och tolka skönlitteratur ut? Har deras fiktionsläsning bytt medium från bok till skärm? En stor förtjänst med projektet är den öppna utgångspunkten. Man misstror såväl alarmistiska som optimistiska scenarier och vill helt enkelt ta reda på hur unga människor förhåller sig till och faktiskt läser litteratur.

Undersökningarna bygger på ett stort empiriskt material, och såväl kvantitativa som kvalitativa metoder används i bearbetningen och analysen av det. Över femhundra unga vuxna i åldern 16–25 år har deltagit genom att besvara enkäter, medverka i intervjudiskussioner och skriva kommentarer till noveller de läst (av bland andra Karl Ove Knausgård och Inger Edelfeldt). Urvalet av informanter eftersträvar stor social spridning, och täcker hela spektret av utbildningsformer: yrkes- och högskoleförberedande gymnasieprogram, folkhögskola och universitet. Projektet vill komma åt såväl receptionsfärdigheter som attityder till litteratur och läsning. Exempel på forskningsfrågor som rör färdigheter är hur väl informanterna förstår särdragen i den litterära kommunikationen, om och hur de uppfattar fiktionens egenart, vilka lässtrategier de tar i bruk, samt hur väl texter om andra kulturer fungerar som ett incitament för omvärldsorientering och självreflektion. När det gäller attityder aktualiseras forskningsfrågor som i vilken mån fiktionslitteraturen uppskattas som en del av livet, i vilken mån fiktioner uppfattas som en faktor i omvärldsorienteringen och personlighetsutvecklingen, samt hur informanterna ser på upplevelsen av fiktion i bokform jämfört med andra medier. Forskarnas teoretiska utgångspunkter finns inom litteraturteori och litteraturdidaktik, receptionsforskning, empirisk läsforskning och grounded theory. Resultaten redovisas i tre större delar, där den första fokuserar litterär kompetens, den andra lässtrategier, självreflektion och kulturmöten, och den tredje attityder till läsning av skönlitteratur.

Av utrymmesskäl kommer jag inte att redogöra för projektets alla delstudier utan istället lyfta fram vad jag uppfattar som några av de viktigaste och mest tankeväckande iakttagelserna och resultaten.

I sin undersökning av fikcionalitetens betydelse för informanterna visar Pettersson att den rent generellt har en stor betydelse, men att den framför allt uppfattas som viktig för textens förmåga att vara intresseväckande. Ett paradoxalt resultat är att de unga läsarna, tvärt emot vad de själva ger uttryck för, kan utvinna kunskap och förståelse ur berättelser som inte är "på riktigt". Men de flesta tycks inte vända sig till fiktioner som ett led i kunskapsinhämtning eller personlighetsutveckling, utan ser läsning som ren avkoppling och en stunds verklighetsflykt. Denna iakttagelse bekräftas även i flera av de andra delstudierna. Wennerström Wohneres delstudie om samspelet mellan tolkning och självreflektion vid läsningen av en novell av Cora Sandel mynnar ut i slutsatsen att för flertalet av gymnasisterna uppfattas inte läsning som ett redskap för ökad självinsikt. Förmågan att göra kopplingar mellan den inom- och den utomlitterära verkligheten var, föga förvånande, större hos de universitetsstudierande, men inte heller dessa relaterade i någon högre utsträckning texten till sina egna liv och moraliska funderingar. En liknande slutsats drar Skans Kersti Nilsson i delstudien om de ungas läsning av en novell om Förintelsen (av Etgar Keret). En majoritet av hennes respondenter tyckte berättelsen var intressant och lätt att förstå, men upplevde inte att den tillfört någon ny förståelse för andra historiska och kulturella sammanhang – förmågor som värderas högt i utbildningssystemets styrdokument. Det är naturligtvis aningen beklämmande. Samtidigt som alltså intresset för fiktioner många gånger är högt, ser man inte litteraturens enorma potential som kunskapskälla och utgångspunkt för etisk och existentiell reflektion.

Olle Nordbergs delstudie har en intressant design. Han har låtit ett antal gymnasieelever 2012 besvara samma uppgift om litteraturläsning som på ett nationellt prov i svenska från 2000. Därigenom möjliggörs jämförelser mellan två grupper ungdomar som "befinner sig på varsin sida om den digitala revolutionen" (183). Nordberg har särskilt intresserat sig för hur de beskriver sina egna (stora) läsupplevelser och hur de argumenterar för värdet av fiktionsläsning. Studien innehåller flera mycket intressanta resultat. Ungdomarna som skrev om sitt läsande 2012 ger överlag inte uttryck för att det skulle skett något paradigmskifte i synen på läsning i ljuset av den nya mediekulturen. Läsning förknippas fortfarande med bokläsning, vilket fortsatt också är det föredragna mediet. Det finns heller inget som tyder på att den nya skärmkulturen kan ses som någon enkel orsak till försämrad läsförmåga. Däremot är det uppenbart så att de omfattande digitala aktiviteterna "stjäl" tid från annat, inklusive litteraturläsning; något som informanterna

inte verkar ha reflekterat särskilt mycket över. En iakttagelse som verkligen stämmer till eftertanke är att många av ungdomarna, trots en hög uppskattning av litteratur, förknippar den med något som man i bästa fall kan avsätta tid till på fritiden och då som ren avkoppling från den stress som skapas av skola och intensiv läsläsning. Nordberg pläderar övertygande för behovet av fler kvalitativa studier av ungas läsning som en motvikt mot PISA-testernas dominans. Han poängterar också, liksom sina forskarkolleger i antologin, för att utgångspunkten för litteraturundervisningen måste vara den personliga läsoplevelsen, men att denna sedan befruktas och utmanas av mer distanserade och analytiska förhållningssätt.

Sammantaget erbjuder *Litteraturen på undantag?* på intressant, nyanserad och angelägen läsning. Studierna bygger på en omfattande empiri som analyserats med hjälp av ett relevant och i positiv mening öppet teoretiskt ramverk. Man får aldrig intrycket att författarna drivs av en förutbestämd agenda, även om den i dessa sammanhang ofta så svepande beskrivningen och kritiken av erfarenhetspedagogiken inte är helt frånvarande här heller. Jag har redan nämnt flera viktiga didaktiska, och i förlängningen, utbildningspolitiska implikationer. En sista sådan ska också nämnas. Flera av studierna diskuterar skillnaden mellan elevers läsning på studie- respektive yrkesförberedande gymnasieprogram. Istället för att enbart reproducera den vanliga bilden av yrkes elevernas ointresse för och bristande förmåga att läsa litteratur går man här djupare och lyfter tydligt fram det skandalösa (mitt ordval) faktum att dessa elever, på grund av styrdokument och nischade och kraftigt förenklade läromedel, helt enkelt inte får samma möjligheter att lära sig att läsa på djupet; ett förhållande som ytterligare förstärkts med den senaste skolreformen då svenskundervisningen på de yrkesförberedande programmen fått sitt utrymme halverat.

*Magnus Persson
Professor i litteraturvetenskap
med didaktisk inriktning
Malmö högskola*